

Halima Korkut

DOPRINOS OSMANA A. SOKOLOVIĆA ZDRAVSTVENOJ ISTORIJI SARAJEVA

Povodom obrade najbogatijeg ličnog arhiva (arhiva Osmana A. Sokolovića) koja je upravo u toku u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, sa željom da se sjetimo njegovog doprinosa istoriji zdravstvene kulture i liječenja u Sarajevu u turskom periodu, pokušat ćemo u kraćem osvrtu prikazati njegov rad na ovom području.

Osman A. Sokolović (1882 — 1972) imao je širok opseg interesovanja i u toku svog dugog života bavio se nizom problema iz oblasti kulturne istorije, neumorno skupljao literaturu i obrađivao dokumente iz turskog perioda te tako doprinio osvjetljavanju mnogih pitanja koja se tiču istorije Bosne i Hercegovine. Rad Osmana A. Sokolovića kao kulturnog i naučnog radnika vrlo je lijepo prikazao Alija Bejtić,¹ pa se nećemo zadržavati na nizu drugih područja u kojima je on dao značajan doprinos.

Vrijedno je ipak spomenuti da je godinama skupljao knjige, te tako sakupio izuzetno bogatu i raznovrsnu biblioteku, koja je kao cjelina dio Gazi Husrev-begove biblioteke, a arhiv dokumenata, koji smo prethodno spomenuli, sadrži mnoge vrijedne i rijetke dokumente. Pored ostalog, otkrio je i ranije nepoznatog pjesnika Aga-dede-a te obradio njegov rad. Sastavio je opsežnu bibliografiju štampanih djela Muslimana Bosne i Hercegovine u periodu od 1878. do 1948., koja je važan izvor za bibliotečki rad. Kao socijalni radnik istakao se aktivnošću u zanatlijsko-radničkom udruženju »Hurijet«, gdje je vodio zanatsku sekciju, čiji je cilj bio da se siromašna djeca i siročad osposobe za produktivna zanimanja.

Područje koje je predmet ovog rada, tj. njegov rad na istoriji zdravstva i zdravstvene kulture ima značaj prvenstveno zbog toga što se relativno mali broj ljudi bavio ovim problemom. Pored toga, mnogi od njih nisu bili u situaciji da dovoljno upoznaju zdravstvenu tradiciju naših krajeva ili nisu živjeli kada je ta tradicija bila još očuvana. Poznajući lično neke od posljednjih *attara* (apotekara) starog Sarajeva, Osman A. Sokolović je bio u prilici da u direktnom razgovoru sazna neke podatke i dođe u kontakt sa izvornim informacijama. Sumarno bi se moglo reći da je on uspješno sjedinio svoje poznavanje tradicije i ljubav prema njoj sa savremenim naučnim pri-

¹ Alija Bejtić, *Osman Asaf Sokolović i njegov prinos društvu i kulturi Bosne i Hercegovine*, Biblioteka Pokopnog društva »Bakije« u Sarajevu, Sarajevo, 1972.

stupom te da mu je osnovni cilj bio da pokaže kontinuitet razvoja zdravstvene kulture i liječenja u našim krajevima prije prodora moderne medicine. U ovom radu biće prikazana njegova dva kraća rada,² te malo poznato djelo koje je sastavio sa Smail Hakki Čauševićem³ (1895 — 1967.).

U oba navedena rada Osman A. Sokolović daje najprije niz podataka iz kulturne istorije koji se tiču opštih higijenskih prilika i navika stanovnika starog Sarajeva te njihovog stava prema lijekovima i liječenju. Na taj način on povlači paralelu sa savremenim higijenskim stavovima i dočarava atmosferu u kojoj se razvijala tadašnja tradicionalna medicina. Nizom konkretnih primjera dokazuje da je medicinsko znanje bilo cijenjeno, a sredina otvorena prema kulturnim uticajima i sa Istoka (odakle su dolazile stare arapske medicinske knjige) i sa Zapada (odakle su Jevreji i franjevci donosili »jevrejske, latinske i italijanske medicinske knjige«).

U radu *Orijentalne medicinske knjige* posvetio je posebnu pažnju turcizmima koji se odnose na medicinu razvrstavši ih po grupama (nazivi lijekova, bolesti itd.), te time ilustrirao uticaj orijentalne medicine na tadašnja shvatanja o liječenju. Srž rada čini detaljan opis četrdeset rukopisa (uz još pet nerazvrstanih svezaka) i petnaest štampanih knjiga koje je imao u svojoj biblioteci. Radi se uglavnom o prepisima značajnijih medicinskih djela starijih autora, ali se spominje i nekoliko knjiga koje su očuvane fragmentarno, pa im se tačan naziv i autor nisu mogli odrediti. Najznačajnije štampano djelo nesumnjivo je Ibn Sina-ov *Kanun* u četiri knjige, štampan na arapskom u Rimu 1593., čija je bibliografska vrijednost još akcentuirana istorijskom vrijednošću nalaza takve knjige u našim krajevima (sada se nalazi u biblioteci Hegijinskog zavoda u Sarajevu). Pored medicinskih knjiga spominju se i medžmue (bilježnice), u kojima je značajan prostor bio posvećen receptima i uputstvima o liječenju bolesti. Takođe su nabrojana tri rječnika naziva ljekovitog bilja, a treba spomenuti da i drugi rukopisi sadrže priručne tumače arapskih i turskih naziva trava.

Rukopis *Muāledžetun-nāfia* predstavlja poseban doprinos ovoj vrsti medicinske literature, pošto se radi o djelu koje je sa S. H. Čauševićem sastavio skupljajući recepte koje je nalazio na marginama i praznim listovima knjiga koje su mu dolazile do ruku, a same nisu imale veze s medicinom. Tako je nastao specifičan zbornik recepta raznih nepoznatih autora, koji kao cjelina predstavlja originalan doprinos zdravstvenoj kulturi. Međutim, spomenuti rukopis nije još pristupačan naučnoj javnosti.

U *prilazima sanitetu starog Sarajeva...*, radu koji je rađen na osnovu detaljnog pregleda sidžila sarajevskog šerijatskog suda, nakon

² a) Osman A. Sokolović, *Orijentalne medicinske knjige moje knjižnice*, Sarajevo, 1945;

b) Osman A. Sokolović, *Prilozi sanitetu starog Sarajeva prema registrima sarajevskog šerijatskog suda iz XVIII i XIX stoljeća i orijentalnim knjigama*. (Građa za povijest zdravstvene kulture u Bosni i Hercegovini), Sarajevo, 1961. godine.

³ *Muāledžetun-nāfia*, djelo nije pronađeno.

prikaza higijenskih i kulturnih prilika u starom Sarajevu (o čemu je već bilo riječi), detaljnije se obrađuje djelatnost domaćih prepisivača, kao i medicinske knjige (»tibbovi«), koji se spominju u sidžilima iz osamnaestog i devetnaestog stoljeća. Potom obrađuje podatke o međžmuama koji su relevantni za liječenje, te neke primjere *sakjova* ('pismovnika') koji se odnose na zdravstvenu djelatnost. Govoreći o ljekarima (*hećimi*), ranarima (*džerrahi*), očnim ljekarima (*kjehhali*) te brijačima (*berberi*), razgraničava mjesto i ulogu ovih profesija u liječenju, navodeći niz konkretnih primjera o njihovoj djelatnosti. Zanimljivo je spominjanje esnafa džerraha, te detaljan opis djelatnosti berbera u liječenju raznih bolesti. Značajnu pažnju posvećuje *attarima*, koji su imali esnaf još od šesnaestog vijeka, a djelatnost im je zamrla tek pojavom modernih apoteka u vrijeme Austrougarske okupacije. Ovom djelatnošću bavili su se i Jevreji, a korišteni su mnogi domaći i strani preparati, od kojih autor navodi neke sa čijim se nazivima susreo u pregledanim sidžilima, a također uključuje i sredstva za ličnu higijenu i kozmetiku te pribor za kupanje. Također daje opis jednog starinskog kirurškog pribora nađenog u Sarajevu, koji predstavlja materijalni ostatak djelatnosti džerraha, te navodi podatke o nalazima naočara u starom Sarajevu. Posebno obrađuje *imbik* (destilator), koji je, po njegovom navodu, u vrijeme kada je pisao rad još bio sačuvan u nekoliko kuća u Sarajevu, a čini se da su ga pojedinci još koristili za pravljenje destilata pojedinih trava (porodica Strik u Sarajevu).

Prilikom posjete grupe istoričara medicine Gazi Husrev-begovoj biblioteci 1938. godine, Osman A. Sokolović je u razgovoru upozorio prof. Tricot Royera na tekst koji se odnosi na šerijatsko-pravno pitanje o carskom rezu. Na osnovu navedene fetve (koju je tom prilikom pokazao), dozvoljeno je nakon smrti majke izvaditi nerođeno živo dijete rezom sa lijeve strane.

Kako se može vidjeti, sakupivši veliki broj medicinskih knjiga i obradivši ih, Osman A. Sokolović je doprinio boljem upoznavanju shvatanja i znanja o medicini u starom Sarajevu, a analizom podataka iz sidžila pokazao je kakav je značaj i mjesto imalo liječenje u životu Sarajlija. Time se omogućuje sagledavanje razvoja liječenja u našim krajevima, što je značajan doprinos kulturnoj istoriji naših krajeva pod turskom vlašću i istoriji medicine uopće.

Kada se pronađe i obradi djelo »Mualzedžetun — nafia« tek će se moći pravilno ocijeniti puni doprinos Osmana A. Sokolovića zdravstvenoj istoriji i kulturi Sarajeva.

SUMMARY

A CONTRIBUTION OF OSMAN ASAF SOKOLOVIĆ TO THE HISTORY OF HEALTH EDUCATION IN SARAJEVO

The author of this article presents a contribution of Osman A. Sokolović to the history of health education in Sarajevo during the period of Turkish rule. In two presented works Osman A. Sokolović

made a survey of circumstances that had influence on the hygienic and health culture of the old Sarajevo.

The work »Oriental Medical Books of My Library« deals in detail with about 40 manuscripts and 15 printed books among which the most significant is the Qanun by Ibn Sina.

His second work »Contributions to the Sanitation of the Old Sarajevo« treats the services of healers, physicians, herbalists, berbers as well as the transcription of books and the documents concerning health care that are based on the Sidžil documents from the XVIII and XIXth centuries.

Of special importance is his yet undescribed work »Mualdžatun nafia« which he compiled with Smail Hakki Čaušević. It is a collection of prescriptions taken from the margins of medical books.